

Opgave 1 Het bestaan van God en het voortbestaan van religie

Aan het begin van een uitzending van het televisieprogramma Pauw & Witteman (oktober 2009) wordt de aanwezigen aan tafel gevraagd of ze geloven dat God bestaat. Er ontstaat een discussie waarin de presentatoren Jeroen Pauw en Paul Witteman verweten wordt zich arrogant en badinerend uit te laten ten aanzien van gelovigen.

Onder de genodigden aan tafel is schrijver Kluun, verantwoordelijk voor het essay van de maand van de spiritualiteit, dat verscheen onder de titel 'God is gek. De dictatuur van het atheïsme'. Het essay gaat uit van een onderzoek waaruit is gebleken dat slechts 14% van alle Nederlanders zegt absoluut níet in een God of hogere macht te geloven of zegt overtuigd atheïst te zijn.

In het essay gaat Kluun op zoek naar zijn persoonlijke antwoord op de vraag: "Hoe kun je als weldenkend mens geloven in God, de menselijke ziel of leven na de dood?"

In aanloop naar het schrijven van dit essay mailt Kluun Nederlandse opiniemakers, wetenschappers en filosofen met de vraag of God bestaat. Pauw en Witteman beantwoorden de vraag of God bestaat met een stellig 'Nee'. Zou de middeleeuwse aartsbisschop Anselmus van Canterbury in staat zijn geweest te reageren, dan zou hij de vraag of God bestaat met een stellig 'Ja' hebben beantwoord, wellicht inclusief bewijsvoering. Hoewel hij zou toegeven dat het mogelijk is dat dwazen het bestaan van God toch nog ontkennen.

3p 1 Hoe is het volgens Anselmus mogelijk dat Pauw en Witteman het bestaan van God ontkennen?

Maak in je antwoord duidelijk waarom God volgens Anselmus noodzakelijk in de werkelijkheid bestaat, en waarom dit alleen voor God geldt.

Voor zijn onderzoek klopt Kluun ook aan bij hoogleraar wijsbegeerte Herman Philipse en hoogleraar biofysica Cees Dekker. Beide hoogleraren voerden eind 2008 een polemiek in NRC Handelsblad over de stelling van toenmalig minister-president Balkenende dat geloof en wetenschap veel dichter bij elkaar staan dan wordt gedacht. In zowel geloof als wetenschap zou het volgens Balkenende om een zoektocht naar een waarheid gaan die we nooit helemaal te pakken krijgen, maar die er wel is.

Philipse huldigt het standpunt dat alleen de wetenschap de maat der dingen is. Hij reageert op de opvatting van Dekker dat er geen werkelijk conflict is tussen geloof en natuurwetenschap. Philipse schrijft:

tekst 1

Hoe is dit mogelijk? Waren er niet voortdurend conflicten, ontstaan door onderzoek van beroemdheden als Copernicus, Galileï en Darwin? Dekker heeft de oplossing. Indien er een conflict lijkt te zijn tussen een bijbeltekst en wetenschap, dan geloof ik dat we óf onze wetenschap [...] óf de Bijbel foutief interpreteren. Want een conflict tussen twee waarheden is onmogelijk. En in Dekkers ogen wijst het christendom de weg naar de waarheid.

bron: Herman Philipse: Alleen de wetenschap is de maat der dingen, NRC Handelsblad, 13 december 2008

- 3p 2 Leg uit met welk premodern standpunt dat van Philipse het meest overeenkomt, het standpunt van Thomas van Aquino, van Al Farabi of van Averroës? Leg ook uit met welk van deze drie premoderne standpunten dat van Dekker het meest overeen komt. Geef daarbij aan waarin premoderne debatten over de verhouding tussen wetenschappelijke kennis en religieuze waarheden verschillen van de moderne debatten.

Philipse vervolgt zijn betoog met de uitleg van wat volgens hem het verschil is tussen wetenschap en religie:

tekst 2

Wetenschappers proberen met zorg methoden van onderzoek te ontwikkelen die het verwerven van ware inzichten waarschijnlijk maken. Die methoden worden zelf ook weer onderzocht om ze te valideren. Soms blijken methoden onbetrouwbaar en dan worden de resultaten ervan met scepsis gezien. [...]

Lang geleden pretendeerden godsdiensten ook dat ze over goede onderzoeksmethoden beschikten. Religies ponerden allerlei goden, geesten en demonen die lijken op menselijke personen. Daarom dachten gelovigen dat je het bestaan of de wil van goden kunt achterhalen door methoden geënt op intermenselijke communicatie. Je hoort bijvoorbeeld stemmen (openbaringen) of je vraagt in gebed aan een god zich te manifesteren en dat doet hij door een brandoffer te laten ontvlammen. [...]

Helaas is van al deze religieuze kenbronnen gebleken dat ze hoogst onbetrouwbaar zijn. Mensen kregen openbaringen met onderling onverenigbare inhoud. Schizofrenen of lijdens aan een psychotische stoornis horen niet-bestaande stemmen. Het is begrijpelijk dat die vroeger werden toegeschreven aan goden of demonen. Inmiddels weten we beter.

bron: Herman Philips: Alleen de wetenschap is de maat der dingen, NRC Handelsblad, 13 december 2008

Dekker op zijn beurt reageert door te stellen dat wetenschappelijk onderzoek nog nooit heeft aangetoond dat centrale christelijke geloofswaarheden onjuist zijn, en dat het onduidelijk is hoe zulk onderzoek dat zou kunnen doen. Dekker schrijft:

tekst 3

Philipse heeft gelijk dat godsdiensten een beroep doen op openbaringen en dat deze elkaar soms tegenspreken. Maar wat volgt hieruit? In ieder geval niet dat alle openbaringen onbetrouwbaar zijn. Als politici elkaar tegenspreken, volgt daar ook niet uit dat ze geen van allen gelijk hebben.

Kan de wetenschap openbaringen wegverklaren? Hoe zou de wetenschap bijvoorbeeld kunnen aantonen dat de bijbelschrijvers niet werkelijk door God geïnspireerd werden toen ze de bijbeltekst opschreven? Dit lijkt alleen mogelijk vanuit een a priori dat elke vermeende religieuze kenbron onbetrouwbaar is, maar dat is nu juist wat bewezen zou moeten worden. En als het zo evident was als Philipse suggereert, zouden er geen christelijke psychologen en neurologen zijn. De praktijk wijst echter het tegendeel uit.

bron: Cees Dekker en Rik Peels: Herman Philipse ziet spoken, NRC Handelsblad, 13 december 2008

- 5p 3 Welke bron van kennis vind jij betrouwbaarder, die waar Philipse zich op beroept of die waar Dekker aanspraak op maakt?
Betrek in je antwoord de vier bronnen waarop een beroep kan worden gedaan bij het verwerven van kennis.
Geef per bron aan hoe kritiek op de betrouwbaarheid ervan mogelijk is.

Nadat Philipse heeft geconcludeerd dat religieus geloof door de wetenschappelijke vooruitgang ongeloofwaardig is geworden, gaat hij in op het probleem van de interpretatie van religieuze teksten:

tekst 4

Dekker suggereert dat bij een conflict tussen openbaringstekst en wetenschappelijke resultaten wij een van beide opnieuw moeten interpreteren. Maar dit is onzin. De gelovige die meent dat de Bijbel slechts waarheden bevat, zal bijbelteksten herinterpreteren zodra ze weersproken worden door wetenschappelijke resultaten. Dit betoogde Galileï al in zijn beroemde brief aan groothertogin Christina van 1615. Cees Dekker beseft het vierhonderd jaar later.

bron: Herman Philipse: Alleen de wetenschap is de maat der dingen, NRC Handelsblad, 13 december 2008

In de loop van de geschiedenis zijn verschillende standpunten over de status van religieuze teksten en uitspraken ingenomen, waaronder de kritische positie van de filosoof Immanuel Kant.

Kant formuleerde risico's ten aanzien van het religieus geloof dat zou kunnen vervallen tot intolerant dogmatisme, en ten aanzien van het atheïsme dat zou kunnen leiden tot onrust die de maatschappelijke orde ondermijnt.

Op de eerder door schrijver Kluun gestelde vraag of God bestaat, zou Kant antwoorden dat de praktische rede niet zonder het idee van het bestaan van God kan. Uit de notie van het hoogste goed volgt volgens Kant immers het postulaat van het bestaan van God.

- 2p 4 Waarom kan de praktische rede volgens Kant niet zonder religie en de daarmee verbonden postulaten?

Leg je antwoord uit en geef aan hoe Kant argumenteert dat uit de notie van het hoogste goed het postulaat van het bestaan van God volgt.

Ten slotte gaat Philipse in zijn betoog in op het voormalig geloof van Dekker in de Intelligent Designtheorie. Deze theorie voert God aan als intelligent ontwerper en verantwoordelijke voor de schepping en de complexiteit van de natuur. Volgens Philipse heeft de wetenschap de hypothese van een intelligent ontwerp helemaal niet nodig:

tekst 5

Intussen heeft Dekker afscheid genomen van Intelligent Design. Hij beseft eindelijk dat er geen goede argumenten zijn voor de centrale stelling van deze pseudowetenschappelijke doctrine: dat bepaalde biologische structuren wetenschappelijk aantoonbaar door een Intelligent Ontwerp zijn geschapen.

bron: Herman Philipse: Alleen de wetenschap is de maat der dingen, NRC Handelsblad, 13 december 2008

Om wetenschap van pseudowetenschap te onderscheiden en religieuze uitspraken van het kennisdomein uit te sluiten, hanteerden de logisch empiristen het verificatiecriterium.

Dit criterium werd door anderen echter te streng bevonden, omdat daarmee ook wetenschappelijke wetten betekenisloos worden. In het verlengde hiervan had de Amerikaanse filosoof Willard Quine kritiek op wat hij noemde 'de twee dogma's van het empirisme', en volgens hem kunnen religieuze uitspraken wel degelijk een praktische rol spelen. Maar het is te betwijfelen of Quine ook positief zou hebben geantwoord op de vraag van Kluun of God bestaat.

- 3p 5 Leg uit of Quine het met Philipse en Dekker eens zou zijn dat het beter is de Intelligent Designtheorie te verlaten.

Geef daarbij aan welke rol religieuze uitspraken volgens Quine kunnen spelen en geef aan hoe deze rol te verklaren valt vanuit zijn holistische opvatting van betekenis.

In het essay 'God is gek' haalt Kluun ook de hedendaagse Canadese filosoof Charles Taylor aan. Hij citeert uit het interview, getiteld 'Religie gaat nooit weg', dat Taylor gaf aan de Volkskrant in 2009.

Taylor is naast filosoof praktiserend katholiek en ook hij keert zich tegen atheïsten die ervan overtuigd zijn dat wetenschap religie overbodig maakt. In het interview zegt Taylor dat religie altijd weer zal opduiken en dat er nieuwe vormen van religie zullen ontstaan waar we nu nog geen weet van hebben. Volgens Taylor geloven atheïsten dat modernisering onvermijdelijk tot secularisering leidt en dat godsdienst een constant, onveranderlijk verschijnsel is, terwijl ze voortdurend van karakter verandert. Vandaar dat de ontdekking dat God niet dood is volgens hem zo veel angst wekt: de seculiere mens is zijn zorgeloze toekomstbeeld kwijt.

De seculariseringsthese waarnaar Taylor hier verwijst, is afkomstig van Durkheim en Weber. Durkheim stelt dat religie zowel een speculatieve als een ceremoniële (rituele en bindende) functie heeft en dat deze functie gevaar loopt in de huidige samenleving.

- 4p **6** Ben jij het met Durkheim eens dat deze ceremoniële functie van religie gevaar loopt in de huidige samenleving?

Beargumenteer je antwoord en leg Durkheims opvatting uit.

Geef aan de hand van voorbeelden uit de huidige Nederlandse samenleving een argument vóór en een argument tégen deze opvatting van Durkheim.

Opgave 2 Religieus recht

Geregeld wordt in de media gediscussieerd over de vraag of in Nederland delen van de sharia of islamitische wetgeving moeten worden ingevoerd. In sommige andere Westerse landen, zoals Canada en het Verenigd Koninkrijk is al sprake van een vorm van shariarechtspraak. Sommige moslims in Nederland zouden de sharia graag toegepast zien op het gebied van zaken uit het burgerlijk recht zoals huwelijk, nalatenschap en voogdij. In Nederland hebben ook joden en katholieken hun eigen wetgeving en rechtspraak.

Voor alle duidelijkheid: shariarechtbanken zijn er niet in Nederland, shariabemiddeling op vrijwillige basis, door bijvoorbeeld geestelijken, komt wel voor.

De arabist en jurist Maurits Berger, hoogleraar Islam in de Westerse wereld, schrijft met enige regelmaat over de sharia en de verhouding tussen islam en democratie. Hij stelt in het begin van onderstaand artikel in NRC Handelsblad dat er in Nederland helemaal geen sprake is van shariarechtbanken. En vervolgt:

tekst 6

Maar stel dat de rechtbanken er wel zouden zijn. Men zegt dan te vrezen voor parallelle vormen van conflictbeslechting in Nederland. Maar die bestaan al. Is dat verboden? Neen. Is het wenselijk? Daarover zijn de meningen verdeeld, maar het is wel onderdeel van onze democratische rechtsstaat.

In West-Europese landen is immers altijd al sprake van twee systemen: rechtbanken die uitspraak doen over de wet, en andere geschillencommissies die door mensen op basis van vrijwilligheid worden gebruikt. Het gaat dan om arbitrage (zoals in de bouw), mediation (zoals bij echtscheidingen) of religieuze rechtbanken (zoals katholieken en joden die hebben). [...]

Dus zelfs áls de moslimgemeenschap in Nederland shariarechtbanken zou willen, kan hun dat moeilijk ontzegd worden. Want katholieken en joden hebben ook hun eigen rechtbanken.

Deze vrijheid van religie heeft wel grenzen. Steniging, uithuwelijken van minderjarigen, handen afhakken: uitvoering van deze testamentische en koranische regels is absoluut verboden.

bron: Maurits Berger: Er is hier helemaal geen shariarechtbank, NRC Handelsblad, 8 juli 2009

Moslims kunnen een beroep doen op gelijke behandeling: joden en katholieken hebben een vorm van religieuze wetgeving en rechtspraak. Anderen kunnen daartegenin brengen dat dit zal leiden tot cultuurrelativisme.

- 2p 7 Leidt het toestaan van dergelijke wetgeving en rechtspraak tot cultuurrelativisme?

Beargumenteer je antwoord op basis van tekst 6 en maak duidelijk wat onder 'cultuurrelativisme' wordt verstaan.

Berger schrijft in hetzelfde artikel over de verhouding tussen shariabemiddeling en de Nederlandse rechtspraak het volgende:

tekst 7

Maar religieuze rechtbanken gaan vooral over kwesties van huwelijksrecht voor volwassenen. Als die zich vrijwillig willen onderwerpen aan religieuze regels die bijvoorbeeld de ongelijkheid van man en vrouw stellen, dan is dat hun religieuze vrijheid [...]

Het naast elkaar bestaan van wereldlijke en religieuze rechtspraak leidt vaak tot begripsverwarring. In het geval van een shariarechtbank, bijvoorbeeld, zal de vraag of polygamie is toegestaan in de islam bevestigend worden beantwoord. Dat betekent niet dat het ook mag volgens de nationale wet van het land waar men woont.

Maar als men een vraag voorlegt aan een religieus instituut krijgt men ook een religieus antwoord. [...]

Het is dan van tweeën één: of de moslims wordt toegestaan hetzelfde te doen wat hun religieuze collega's al eeuwen doen, of het gehele systeem van religieuze rechtspraak moet ontmanteld worden.

Het gaat er dus niet om dat moslims iets typisch islamitisch doen wat op eigen merites beoordeeld moet worden. Nee, zij volgen de begane paden van de maatschappij waarin zij leven en moeten dus naar nationaal geldende maatstaven beoordeeld worden.

bron: Maurits Berger: Er is hier helemaal geen shariarechtbank, NRC Handelsblad, 8 juli 2009

In een geseclariseerde samenleving is er een scheiding tussen kerk en staat. Secularisten zouden kunnen stellen dat deze scheiding van kerk en staat in gevaar komt als religieuze gemeenschappen een eigen wetgeving en rechtspraak wordt gegeven.

De Duitse filosoof Habermas stelt dat religieuze gemeenschappen zullen blijven bestaan - ook in het publieke domein - maar dat ze zich wel rationeel moeten kunnen rechtvaardigen. Hiertoe formuleert hij een aantal voorwaarden aan religie in de openbaarheid. Eén daarvan is het erkennen van het gezag van de wetenschappen.

- 4p **8** Beredeneer aan de hand van zowel tekst 6 als tekst 7 in hoeverre shariabemiddeling voldoet aan de andere voorwaarden die Habermas stelt. Geef daarbij ook een punt van kritiek op de benadering van Habermas.

Of er in een rechtstaat ruimte is voor religieuze wetgeving hangt ondermeer af van de vorm van secularisering of secularisme die er heerst in die rechtstaat. In dit opzicht wijkt de situatie zoals we die in Nederland kennen af van de situatie in Frankrijk.

- 3p **9** Beredeneer waarom religieuze wetgeving in Nederland meer ruimte kan krijgen dan in Frankrijk. Baseer je antwoord zowel op een beschrijving van de Nederlandse situatie als op een beschrijving van de Franse situatie.

De Nederlandse schrijfster Nahed Selim is het niet met Maurits Berger eens. Zij vindt dat de sharia in Nederland wel is ingevoerd en dat dat een slechte zaak is:

tekst 8

Zelfs als uitspraken van imams in achterkamers van moskeeën worden gedaan, met toestemming van de gelovigen, vind ik dat Nederland ze niet zou mogen toelaten. Dat katholieken en joden ook religieuze regels praktiseren, zoals Berger stelt, moeten ze zelf weten. Volgens hun regels hoeven afvalligen en homo's waarschijnlijk niet onthoofd te worden en ongehoorzame vrouwen niet door hun mannen geslagen. Want alles in de sharia discrimineert vrouwen: trouwen met een niet-moslim mag van de sharia niet, scheiden mag niet, tenzij met toestemming van haar man. Van zijn kant mag de man, wanneer hij maar wil, de vrouw verstoten. Zelfs een smsje waarin staat: "ik verstoot je" is voldoende (volgens de shariarechtbank in Maleisië). Maar als de man binnen drie maanden van mening verandert, dan mag hij zijn ex-vrouw terugnemen, tot drie keer toe. De ouderlijke macht ligt altijd bij de vader: de moeder mag voor de kinderen zorgen, maar hij neemt de beslissingen.

In islamitische landen zijn er duizenden scheidingszaken die meer dan tien jaar wachten zonder beslissing van de shariarechtbank. Dat zijn uiteraard scheidingsaanvragen van vrouwen. De mannen hebben in de meeste islamitische landen niet eens goedkeuring van de rechter nodig.

Om al die redenen ben ik tegen shariarechtspraak in Nederland. Volgens de sharia is de vrouw slechts een halve man waard. Bij een erfenis krijgt ze de helft van wat haar broer krijgt. In een rechtbank is haar getuigenis de helft waard van die van een man.

bron: Nahed Selim: De sharia wordt in Nederland al volop toegepast, NRC Handelsblad, 8 juli 2009

Selim verzet zich tegen de macht die de geestelijken zullen verkrijgen met het toestaan van bemiddeling op grond van de sharia.

Shariabemiddeling zou als een vorm van pastorale macht beschouwd kunnen worden die geestelijken ten deel valt.

Pastorale macht is volgens Foucault zowel totaliserend als individualiserend.

Volgens Foucault zijn vormen van verzet van wezenlijk belang bij de analyse van de betrokken macht. Hij noemt drie van dergelijke vormen van verzet.

3p **10** Tot welke van de drie vormen van verzet die Foucault noemt, moet volgens jou het verzet van Selim worden gerekend?

Beredeneer je antwoord op basis van tekst 8 en leg uit of volgens jou de shariabemiddeling een vorm van pastorale macht is.

Nahed Selim vervolgt haar pleidooi tegen de invoering van de sharia in Nederland en staat in dit opzicht dus tegenover Maurits Berger:

tekst 9

Moskeeën die doen aan shariarechtspraak moeten dicht. De minister beweert dat daarvoor geen rechtsgrond bestaat, maar volgens mij is die er wel degelijk: het arrest van het Europees Hof in Straatsburg (13-02-2003). Dat arrest stelt dat shariarechtspraak in strijd is met de principes van democratie. Het lijkt mij sterk dat Nederland, met dit arrest in de hand, niet een paar moskeeën kan verbieden, aangezien deze de sharia daadwerkelijk invoeren. Het arrest van het Europees Hof staat boven uitspraken van Nederlandse rechtbanken. De toegeeflijkheid van de politiek tegenover de fundamentalistische moslims moet stoppen, ook ter wille van de gematigde moslims. De getto's moeten niet geïstitutionaliseerd worden door parallelle rechtspraak toe te staan.

bron: Nahed Selim: De sharia wordt in Nederland al volop toegepast, NRC Handelsblad, 8 juli 2009

Uit tekst 8 en 9 wordt duidelijk dat Nahed Selim het oneens is met het betoog van Maurits Berger in tekst 6 en 7.

In dit verband rijst de vraag of de overheid wel als taak heeft het al of niet toestaan van shariabemiddeling door geestelijken te bepalen. John Locke schrijft over deze vraag in zijn 'Brief over tolerantie'.

Daarnaast is het de vraag in hoeverre het problematisch is wanneer de voorstanders van shariabemiddeling hun standpunt onderbouwen met een beroep op de gebruiken uit de traditie van hun gemeenschap.

Voorstanders van shariabemiddeling kunnen echter stellen dat arbitrage in bijvoorbeeld huwelijkszaken een privékwestie is en niet tot het publieke domein behoort.

Dit leidt tot de vraag of privékwesties wel zo duidelijk van publieke kwesties te scheiden zijn en waar die scheidslijn dan precies ligt.

4p **11** Met wie ben jij het eens, met het betoog van Maurits Berger in tekst 6 en 7 of met het betoog van Nahed Selim in tekst 8 en 9?

Geef een beargumenteerde eigen mening en betrek in je antwoord achtereenvolgens: a) de problematiek van een beroep op traditie, b) de problematiek rond het onderscheid privé-publiek en c) de vraag of John Locke de overheid de verantwoordelijkheid zou geven om de sharia toe te staan of te verbieden.

Opgave 3 Vreemder dan alles wat vreemd is

Hoogleraar filosofie en literatuur Ger Groot schrijft in NRC Handelsblad dat het niet langer de functie van religie is om één sluitende visie op de wereld te bieden. In zijn artikel 'Godsdienst beschermt de mens tegen de pretentie van de wetenschap alles te kunnen verklaren' schrijft Groot dat volgens hem bij het verhaal van de wetenschap ook een tweede verhaal hoort, dat van de religie, waarin een visie op de wereld pas betekenis kan krijgen.

tekst 10

Wetenschap bouwt aan een structuur van algemene wetten die kunnen worden toegepast op afzonderlijke feiten. Ze beschrijft hoe de objectieve werkelijkheid werkt, maar heeft daarvoor de prijs moeten betalen van een methodische blindheid voor iedere subjectieve werkelijkheid. [...]

Wat de wetten van het denken zijn, wil ik als ontwikkeld mens graag weten, maar wat ik denk, gaat mij van minuut tot minuut ten diepste aan: niet als het symptoom van een algemene wetmatigheid, maar als het wezen van datgene waarin ik nu juist ik ben. Voor het leven dat wij leiden doet de algemeenheid er immers maar weinig toe. Zij vormt een horizon van ongetwijfeld heel betrouwbare zekerheden, die ons echter zelden werkelijk nabij komt. Wat ons interesseert is nu juist wat zij schuwt: het eenmalige, individuele dat in de algemene wet teloor gaat.

bron: Ger Groot: Godsdienst beschermt de mens tegen de pretentie van de wetenschap alles te kunnen verklaren, NRC Handelsblad, 14 juni 2008

- 3p **12** Groot zet hier religie als zingeving tegenover wetenschap.
Op welke twee manieren kun je vanuit zingevingsvragen religies analyseren?
Leg uit welke manier je herkent in tekst 10.

Volgens de opvatting van Groot is het tegenwoordig de taak van religie, ná het proces van modernisering, om het individu tegen het gewicht van de wetenschap te beschermen. Over de status van religie en de wijze waarop modernisering tot een verlies van religieuze waarden kan leiden, kun je een modernistisch, gematigd modernistisch of religieus conservatief standpunt innemen.

Toch lijkt Groot niet zomaar in één van de drie mogelijke standpunten onder te brengen. Op elk van deze standpunten zou hij vanuit zijn opvatting kritiek kunnen geven.

- 3p **13** Welke kritiek zou Groot kunnen geven op achtereenvolgens het modernistische, het gematigd modernistische en op het religieus conservatieve standpunt omtrent de status van religie?

Hoewel Groot zegt dat hij geen religieus mens is, heeft hij wel een vermoeden waarin de vreugde van de gelovige schuilt: voor de gelovige is de hemel echt, omdat zijn ervaring dat is. Iedereen kent ogenblikken waarop hij zich boven het eigen leven uitgetild weet en een rijkdom ervaart die zijn eigen krachten ver te boven lijkt te gaan. Zoiets geldt bijvoorbeeld voor artistieke ervaringen. Toch zijn dergelijke ervaringen volgens Groot niet voldoende voor onze zin- en betekenisgeving. Artistieke en religieuze ervaringen lijken weliswaar op elkaar maar toch is er volgens Groot een duidelijk verschil. Met betrekking tot artistieke ervaringen stelt hij dat religie geen kunst is, geen nabootsing, maar echt. In zijn kunstextase stijgt de luisteraar, kijker of lezer wel boven zichzelf uit, maar hij komt niet aan in een wereld waarin zich een geheel andere dimensie opent. De gelovige ervaart dat transcendente echter wel, zegt Groot:

tekst 11

De gelovige drukt zich uit in een vocabulaire dat spreekt over een hem overstijgende realiteit [...] die méér is dan alleen een extrapolatie van zijn eigen verlangen. Hij meent zich opgenomen te weten in een werkelijkheid waarvan zijn hele bestaan afhangt en van waaruit hij zijn bestaansrecht aangereikt krijgt.

bron: Ger Groot: Godsdienst beschermt de mens tegen de pretentie van de wetenschap alles te kunnen verklaren, NRC Handelsblad, 14 juni 2008

Een week later reageert Hendrik Spiering, zelf redacteur van NRC Handelsblad, op het artikel van Groot door een stuk in de krant te zetten. Dat diepe woordloze ervaringen de basis vormen van religie, daar is Spiering het mee eens. Maar ze kunnen volgens hem tegelijkertijd ook heel anders begrepen worden.

tekst 12

Een groot deel van ons leven speelt zich af in een woordloos ervaren van onszelf en van de wereld om ons heen, een intens subjectieve werkelijkheid. Gelukkig maar! En precies in die ervaring beleven we meestal ook ons diepste gevoel van realiteit en verbondenheid met de wereld – als we ons tenminste veilig voelen. Wie in dat fundamentele kenmerk van het menselijke leven een onzegbare religieuze waarheid en de aanwezigheid van God wil vermoeden, zoals de meeste gelovigen doen, is van harte welkom. Prima, waar zou je Hem anders moeten zoeken? Maar wie in die ervaringen een drang tot leven wil zien, een drang die ons verbindt met de rest van de natuur, heeft evenzeer recht van spreken. Dat is ook waar, lijkt me. En je kunt er ook gewoon niks in zien. Ook goed. [...]

Maar Groot gaat verder dan het aanbrengen van deze scheiding tussen het woordloze leven en de praatjes die wij mensen daarover zo gemakkelijk verkopen. Hij zondert één specifiek praatje uit en geeft het speciale status: de religie.

bron: Hendrik Spiering: Diepe ervaringen zijn geen exclusief eigendom van religie, NRC Handelsblad, 18 juni 2008

Groot en Spiering bespreken verschillende vormen van menselijke ervaring, zoals de artistieke en de religieuze, naast of tegenover de wetenschappelijke rede.

De fenomenologische filosofen verklaarden alle ervaring tot fundamenteel en onherleidbaar.

- 3p **14** Welke tekst drukt volgens jou de onherleidbaarheid van de ervaring volgens de fenomenologie beter uit, tekst 11 van Groot of tekst 12 van Spiering? Baseer je argumentatie op beide teksten en leg uit wat de onherleidbaarheid van ervaring volgens de fenomenologen inhoudt.

Een klein half jaar na de discussie tussen Groot en Spiering schrijft literatuurwetenschapper Marjoleine de Vos in haar column over de Portugese dichter Alberto Caeiro (pseudoniem voor Fernando Pessoa). Volgens De Vos is Caeiro een anti-metafysische dichter, die er steeds weer op wijst dat we gewoon moeten kijken naar de wereld zoals die zich voordoet en niet gaan zitten speculeren over zin of innerlijke samenhang.

De Nederlander Rutger Kopland is volgens haar ook zo'n dichter.

tekst 13

Zulke dichters, die niet willen geloven, geen zin hebben in metafysica en transcendentie, hebben het niet voor niets steeds tóch over zulke dingen. Ze dichten over dat de wereld is zoals hij is, geen goden te zien, niet omdat ze alles zo enorm vanzelfsprekend vinden, maar juist omdat ze alles zo hoogst bijzonder vinden. Dat de dingen werkelijk zijn wat ze lijken te zijn.

We hebben de neiging om te denken dat metafysica en religie juist voortkomen uit verwondering, uit een diep besef van raadselachtigheid, van mysterie. Omdat we niet in staat zijn te begrijpen waarom we leven, waarom de zon zo onwaarschijnlijk op de herfstbladeren schijnt, waarom de wereld bestaat, daarom veronderstellen we goden, oorzaken, samenhangen, bedoelingen. Dat leek me altijd een heel aannemelijke verklaring. [...]

Maar eigenlijk zeggen dichters als Caeiro en Kopland dat je, als je zulke dingen aanneemt, je je niet genoeg verwondert. Je heft de verwondering op door met verklaringen te komen, je kijkt niet naar wat er is maar praat over wat je verzint, je wilt bedoeld zijn en niet per ongeluk ontstaan - en daarmee verklein je in feite het raadsel. Want het vreemdste, vreemder dan alles wat vreemd is, is dat er niets valt te begrijpen en dat alles werkelijk is zoals het lijkt.

bron: Marjoleine de Vos: Vreemder dan alles wat vreemd is, NRC Handelsblad, 10 november 2008

Met deze laatste zin verwijst De Vos naar een gedicht van de antimetafysische dichter Caeiro.

De Oostenrijkse filosoof Ludwig Wittgenstein zou zich in de bezwaren tegen metafysische uitspraken en verklaringen wel hebben kunnen vinden.

Wittgensteins eerste werk 'Tractatus logico philosophicus' eindigt immers met de beroemde stelling dat je over datgene waarover je niet kunt spreken, moet zwijgen. Metafysische uitspraken gaan over dat waarover je volgens Wittgenstein niet zinnig kunt spreken.

Wittgensteins latere kritiek op het essentialisme komt tot uitdrukking in zijn opvatting van de familiegelijkenissen. Het probleem van het essentialisme doet zich bijvoorbeeld voor bij het definiëren van religie, wanneer we de betekenis van religie willen vastleggen.

2p **15** Licht aan de hand van tekst 13 toe dat het vastleggen van de betekenis van religie kan leiden tot essentialisme.

Leg vervolgens uit hoe de filosoof Charles Taylor gebruik maakt van Wittgensteins privétaalargument om kritiek te leveren op het idee dat de individuele ervaring onherleidbaar is.

Het afkeuren van metafysische uitspraken en verklaringen door Caeiro, Koplund en Wittgenstein wordt ook gedeeld door de logisch empiristen van de Weense Kring. Toch zouden de anti-metafysische dichters het niet in elk opzicht met het gebruik van het verificatieprincipe van de logisch empiristen eens zijn geweest. De Amerikaanse filosoof William James hanteert een ander principe: het pragmatische betekenisprincipe. Op basis daarvan stelt hij dat religie wordt gerechtvaardigd door de behoefte eraan.

4p **16** Is de laatste zin van tekst 13 in die context op te vatten als een metafysische uitspraak, een morele uitspraak, als beide of als geen van beide?

Geef in je argumentatie aan welk oordeel de logisch empiristen vellen en welk oordeel James velt, enerzijds over metafysische uitspraken en anderzijds over morele uitspraken.

Bronvermeldingen

- tekst 1, 2, 4, 5 Herman Philipse: Alleen de wetenschap is de maat der dingen, NRC Handelsblad, 13 december 2008
- tekst 3 Cees Dekker en Rik Peels: Herman Philipse ziet spoken, NRC Handelsblad, 13 december 2008
- tekst 6 & 7 Maurits Berger: Er is hier helemaal geen shariarechtbank, NRC Handelsblad, 8 juli 2009
- tekst 8 & 9 Nahed Selim: De sharia wordt in Nederland al volop toegepast, NRC Handelsblad, 8 juli 2009
- tekst 10 & 11 Ger Groot: Godsdienst beschermt de mens tegen de pretentie van de wetenschap alles te kunnen verklaren, NRC Handelsblad, 14 juni 2008
- tekst 12 Hendrik Spiering: Diepe ervaringen zijn geen exclusief eigendom van religie, NRC Handelsblad, 18 juni 2008
- tekst 13 Marjoleine de Vos: Vreemder dan alles wat vreemd is, NRC Handelsblad, 10 november 2008